

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ ДО ВИРАЗНОГО ЧИТАННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

Панченко Т.С.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

Статтю присвячено питанню підготовки студентів-філологів до виразного читання художніх творів, зокрема розглядаються прийоми, які можуть бути використані в практичній роботі з майбутніми вчителями-філологами. Проаналізовані методи роботи з художнім твором. Розкривається суть «виконавського аналізу» як методу підготовки студентів до виразного читання. У розвідці досліджується проблема вдосконалення професійного мовлення майбутнього вчителя-філолога за допомогою формування навичок виразного читання. Приділяється увага питанню розвитку самостійного мислення студентів, а також окреслюється її роль у розвитку артистичної майстерності під час виразного читання.

Ключові слова: виразне читання, художній твір, творче мислення, студенти-філологи, виконавська майстерність.

Постановка проблеми. Виразне читання є важливою складовою навчального процесу студентів-філологів, адже не лише формує їхню читацьку культуру та розвиває естетичне сприйняття твору, а й допомагає в оволодінні методики читання, щоб у подальшому навчати виразності читання учнів. Безперечно, основною ціллю уроків літератури є естетичне виховання, збагачення позитивних особистісних якостей, тобто сприяння всебічному розвитку дітей. Заняття з виразного читання навчають сприймати художній твір як мистецтво. І звичайно, у цьому велику роль відіграє саме вчитель, майстерність якого залежить від підготовки у виші. Безперечно, під час навчання майбутні учителі-філологи повинні оволодіти низкою педагогічних методів і засобів, знати особливості викладання філологічних дисциплін тощо. Важливе місце в їхній підготовці займає оволодіння навиками виразного читання. «У вчителя, що вміє виразно читати і розповідати, як показує практика, гарно читають і вміють розповідати й учні. Вони глибоко сприймають і розуміють художній твір, а отже, успішно вирішуються завдання літературної освіти: учні виходять із стін школи, маючи не тільки знання певних літературних фактів, але й збагачені досвідом переживань, пошуків, більш і радіощів, відображених у роздумах видатних митців слова» [7, с. 109]. На заняттях з виразного читання у студентів повинне виробитися розуміння теоретичних закономірностей і відповідних практичних навичок, що закріплюються і вдосконалюються на різних за своїм характером текстах [7, с. 109].

Звичайно, студент-філолог повинен пройти гарну професійну підготовку з теорії і практики виразного читання, зокрема уміти користуватися комбінованим диханням, правильно застосовувати силу і висоту голосу, володіти чіткою та правильною вимовою, знати орфоепічні норми української мови, розумітися у розставленні пауз та логічних наголосів, уміти визначати мелодичні зміни тону та розбиратися в різновидах темпу мовлення. Крім того, майбутній учитель-філолог повинен навчитися проникати в авторський задум твору, розуміти та розкривати його підтекст, аналізувати душевний стан героїв та визначати їхні риси. У процесі читання й аналізу

твору педагог-словесник має володіти високою культурою мовлення і силою впливу на слухачів, тоді сприйняття твору ними досягне потрібного результату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Темі виразного читання творів науковці в різні часи приділяли неабияку увагу. Так, шляхи практичного використання та особливості читання творів різних жанрів описані в працях А. Капської [3], Т. Маліновської [7], Г. Олійник [8], І. Терешко [10].

Застосування на заняттях з виразного читання різних засобів і методів навчання студентів висвітлено в розвідках українських науковців: В. Будянского [1], К. Климової [4], С. Котляренко [6], У. Переушенко [9], І. Терешко [10] та зарубіжних Л. Коренюк [5], Н. Трегубової [11] та З. Шелестової [12]. Не зважаючи на те, що виразне читання є предметом дослідження значної кількості педагогів, спостерігаємо недостатнє вивчення особливостей підготовки студентів-філологів до виразного читання художніх творів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У вітчизняній науці існує значна кількість досліджень, які описують процес підготовки учнів до виразного читання та виділяють основні методи і прийоми, які слід застосовувати на уроках задля формування таких навичок. Немало розвідок і про навчання студентів на заняттях з виразного читання, однак більшість із них стосуються підготовки учителів початкових класів та вихователів дошкільних закладів. Виразне читання та його роль у роботі вчителя-філолога, на нашу думку, є недостатньо вивченим. На сьогодні актуально залишається проблема підготовки студентів-філологів до виразного читання, що є невід'ємною складовою роботи вчителя-словесника. Тому під час навчання необхідним є використання нових підходів у роботі зі студентами на заняттях з виразного читання та формування в них навиків, які вони зможуть творчо реалізувати на теоретичному та практичному рівнях у школі, досягнувши цілей та завдань, котрі вимагає сьогочасне суспільство.

Мета статті полягає в розгляді підходів науковців вивчення досліджуваної проблеми та висвітленні особливостей підготовки студентів-філологів до виразного читання творів.

Виклад основного матеріалу. За О. Ісаєвою, у наш час виникає необхідність у розвитку читачкоцентричної парадигми літературної освіти, адже мета шкільного вивчення літератури полягає насамперед у вихованні читачкої культури особистості, здатної до самостійного повноцінного спілкування з художніми творами, у формуванні духовно-ціннісних орієнтацій та естетичних потреб учнів [2, с. 5]. Важливу роль у формуванні читачкоцентричної парадигми відіграє учитель. Висока професійна майстерність учителя-філолога залежить від багатьох чинників. Важливим у його роботі вважаємо досконале володіння мистецтвом слова, знання теорії і практики ораторського мистецтва та виразного читання, адже ефективність отриманою під час навчання в школі учнями освіти залежить від того, як слово вчителя вплинуло на школярів і чи спонукало їх до активної діяльності, критичного мислення, розуміння й оцінки змісту та значення слова, тексту, художнього твору.

Г. Олійник вважає, що «майстерність мовлення, виразного читання необхідні вчителю не тільки тому, що за самою специфікою його роботи доводиться багато говорити, читати, а й тому, що виразне слово допомагає ефективно застосовувати методи педагогічного впливу на учнів, розвивати їхню пізнавальну діяльність» [8, с. 5]. Учитель повинен розуміти відмінність між виразним та художнім читанням твору. Якщо художнє читання – це спосіб популяризації художньої літератури, що розвиває культуру та прищеплює духовно-естетичне сприйняття, то виразне читання є одним із головних засобів впливу на всебічний гармонійний розвиток дитини через художні твори різних жанрів і безпосереднє слово вчителя.

Під час підготовки майбутніх учителів-філологів потрібно велику увагу приділяти заняттям з виразного читання. Студенти мають повністю оволодіти його теорією і практикою. Спробуємо розглянути декілька методів і прийомів, що можна застосувати на заняттях з виразного читання.

Є науковці, котрі вважають, що під час виразного читання потрібно опиратися на власне сприйняття тексту, при цьому заперечують користь і необхідність роботи над інтонаційними засобами. На думку Л. Коренюка, повторення «чужих» інтонацій не потрібно відкидати. Якщо це не є копіюванням голосу і при цьому звучить жива думка, то повторення авторської чи акторської інтонації можна вважати допустимим і важливим засобом. Але тільки в навчальних цілях [5, с. 15]. І справді, якщо студенту легше засвоїти теоретичний матеріал, прослухавши твір у виконанні автора чи професійного актора, то повторення буде лише допомагати у засвоєнні матеріалу та виробленні навичок виразного читання, однак, на нашу думку, ним не потрібно зловживати, і застосовувати слід лише на початкових заняттях з виразного читання, щоб у подальшому студенти виробляли власну інтонацію.

Під час виразного читання важливим етапом є виявлення інтонаційних особливостей тексту та його тональності, адже це допомагає досягти більш досконалого прочитання. Після аналізу твору потрібно визначити, як має звучати кожне речення в ньому.

Наприклад:

Гроза пройшла...	(читається з полегшенням)
зітхнули трави,	(задоволено)
Квітки голівки підняли,	
І сонце, тепле і ласкаве,	(із захватом)
Спинило погляд на землі.	
Здала розвіялись тумани,	(задоволено)
Знов ясно, пахощі,	(замріяно і водночас радісно)
тепло...	
Спинилась кров,	
замовкли рани...	
Прибите серце ожило.	(радісно та з надією)
Літає радість, щастя	
світе,	
Дзвенять пташки в садах	(радісно та піднесено)
рясних,	
Сміються знову трави,	(уповільнено та з надією)
квіти...	(з ледь стримуваним сумом, з надією).
А сльози ще тремтять на них.	

У поезії Олександра Олеся «Гроза пройшла» розповідається про час, коли закінчилася стихія і пробуджується природа, водночас автор проводить паралель між тим, що відбувається в природі та в душі людини, тобто йде паралельне зображення двох явищ. Пейзаж у вірші набуває лірично-емоційної специфіки, що вимагає від читача вміння виразно прочитати.

Майбутній учитель-філолог повинен гарно володіти інтонацією, мати гнучкий голос, щоб правильно тонувати читання того чи іншого твору. Уміння поступово посилювати та послабляти голос при читання. Підвищуючи та знижуючи тон (мелодика мовлення) – навичка, яка дається не легко. Наявність її в студента свідчить про те, що він оволодів технікою виразного читання. Науковці вважають, що відсутність цієї навички призводить до так званого монотонного читання, що знижує виразність і художні принади твору [5, с. 16].

Серед недоліків під час виразного читання можна виділити сухість читання. Погоджуємося з думкою науковця Л. Коренюка, яка вважає: причиною цього явища є те, що студенти рідко читають у голос, внаслідок чого з'являється скованість та сором'язливість. Студенти ніякують, коли читають вголос при глядачах. Подолати цей недолік можна за допомогою систематичних тренувань [5, с. 16]. Так, під час заняття «Практикум з виразного читання» зі студентами можна провести такі вправи:

1. Прочитати у повільному, середньому та швидкому темпі скороговки спершу гуртом, а потім поодиноці. Скороговки можна обирати індивідуально.

2. Прочитати виразно вірш з різною інтонацією, наприклад, співчутливо, спокійно, гнівно, жартівливо, замріяно, закохано і т. д.:

3. Прочитати вірш голосно, тихо та пошепки.

4. Прочитати діалог із будь-якого твору, попередньо розділивши між студентами ролі.

Вправи можна підбирати різні, головне, щоб на занятті з виразного читання постійно проводилися тренінги, які допомагають студентам позбавитися скованості, невпевненості та формують навички виразного читання.

На заняттях з виразного читання студент також повинен активно та самостійно здобувати необхідні йому знання та вміння, без чужої допомоги та підказки орієнтуватися в усьому багатогранному мистецтві слова. Під самостійним мисленням майбутнього вчителя-філолога слід розуміти комплекс психолого-педагогічних дій, спрямованих на усвідомлення змісту художнього образу, що реалізується студентом без участі викладача і є однією з найважливіших передумов набуття професійної компетентності вчителя-словесника [10, с. 74-75]. І. Терешко вважає, що «активного самостійного мислення вимагає від студентів вироблення вміння ставити питання до тексту й інтонаційно відповідати на ці питання. Так, наприклад, працюючи над байками, студент повинен пригадати традиційне народне ставлення до тих чи інших героїв, уявити риси яких людей втілені в цих образах, відповісти на питання, як ставиться до них автор і як інтонаційно виразити це відношення. Відомо, що сила уяви – необхідна якість актора, вона є важливою рисою також і вчителя-філолога» [10, с. 76].

Важливими прийомками, які можна використати для удосконалення навиків виразного читання, є ті, які розвивають творчість. Щоб виразно прочитати твір, потрібно його відчувати. Цьому сприятиме застосування виконавського аналізу.

Науковці вважають, що перш ніж приступати до виконавського аналізу, потрібно зробити аналіз літературознавчий, змістовий [7, с. 109]. Обидва аналізи мають відмінні риси. З. Шелестова пояснює: виконавський аналіз від літературознавчого, лінгвістичного та інших аналізів відрізняється насамперед тим, що читач повинен проникнути в текст і відчувати себе учасником або свідком подій, описаних автором, і сприйняти текст як власну

мову [12, с. 102]. Отже, якщо літературознавчий аналіз спрямований на свідомість та інтелектуальну сферу мислення, при цьому емоційна сфера знаходиться на другому місці, то у виконавському аналізі головною є емоційна чутливість та робота уяви читача [12, с. 104].

Для того, щоб у студента з'явилася зацікавленість твором, Л. Коренюк радить побудувати роботу таким чином: запропонувати йому відповіді на низку запитань [5, с. 22]. За зразок візьмемо поезію Василя Симоненка «Кривда»:

1. Про кого розповідає автор у творі?
2. Яка соціальна проблема зображена у вірші?
3. Чому в Івася немає тата?
4. Яка мораль цієї поезії?

За словами Л. Ю. Коренюка, студент має обдумати відповіді на запитання, звернути увагу на зміст поезії і відповіді власними словами, а потім – цитатами з твору [5, с. 22].

Висновки і пропозиції. Ми розглянули лише незначну кількість методів і прийомів, які можна застосовувати в роботі з майбутніми вчителями-філологами під час засвоєння дисципліни «Практикум з виразного читання». Вважаємо, що на заняттях з виразного читання мають розглядатися теоретичні положення та застосовуватися практичні навички. І, на нашу думку, чим більше практичних завдань, тим кращий рівень засвоєння матеріалу. Студенти повинні бути підготовлені до професійного читання, щоб використати його задля пропаганди художньої літератури, підвищення культури мовлення та зацікавленості учнів матеріалом.

Вважаємо, що питання використання в роботі зі студентами на заняттях з виразного читання різноманітних методів і прийомів не вичерпане і заслуговує подальшого вивчення, адже у статті розглянуте лише кілька з них.

Список літератури:

1. Будянський В. І. Мистецтво виразного читання / В. І. Будянський. – Суми : «Корпункт», 2001. – 194 с.
2. Ісаєва О. О. Організація читацької діяльності школярів / О. О. Ісаєва. – К. : Ленвіт, 2001. – 170 с.
3. Капська А. Й. Виразне читання. Практичні і лабораторні заняття : Навч. посібник / А. Й. Капська. – К.:Вища шк.,1990. – 175 с.
4. Климова К. Я. Основи культури і техніка мовлення : Навч. посіб. / К. Я. Климова. – 2-е вид., виправл. й допов. – К. : Ліра, 2007. – 240 с.
5. Коренюк Л. Ю. О некоторых приемах обучения исполнительским навыкам и умениям / Л. Ю. Коренюк // Ученый записки ЗабГГПУ. – № 6. – 2008. – С. 14–30.
6. Котляренко С. В. Виразне читання як необхідна умова майстерності майбутнього вчителя-словесника / С. В. Котляренко // Гуманітарні науки. – 2010. – № 1. – С. 61–65.
7. Маліновська Т. В. Виразне читання у підготовці студентів-філологів / Т. В. Маліновська // Взаємозв'язки української і зарубіжної літератури в шкільному курсі : Метод. посібник для студ. вищих навч. закл. філолог. спец. – Житомир : ЖДПУ, 2002. – С. 108–111.
8. Олійник Г. А. Виразне читання / Г. А. Олійник, – Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2001. – 224 с.
9. Переушенко Г. Ораторська майстерність викладача як інноваційна технологія в підготовці магістрів // Вища школа. – № 9. – 2012. – С. 58–65.
10. Терешко І. Г. Розвиток самостійного мислення студентів-філологів на заняттях з виразного читання / І. Г. Терешко // Проблеми підготовки сучасного вчителя. –2012. – № 6 (Ч. 1). – С. 74–79.
11. Трегубова Н. Е. Работа над выразительным чтением учащихся на уроках литературного чтения / Н. Е. Трегубова // Молодой ученый. – 2014. – № 18. – С. 655–657.
12. Шелестова З. А. Исполнительский анализ как метод подготовки студентов-филологов к выразительному чтению литературного произведения / З. А. Шелестова // Преподаватель XXI век. – № 3. – 2015. – С. 98–107.

Панченко Т.С.

Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ-ФИЛОЛОГОВ К ВЫРАЗИТЕЛЬНОМУ ЧТЕНИЮ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

Аннотация

Статья посвящена вопросу подготовки студентов-филологов к выразительному чтению художественных произведений, в частности, рассматриваются приемы, которые могут быть использованы в практической работе с будущими учителями-филологами. Проанализированы методы работы с художественным произведением. Раскрывается суть «исполнительского анализа» как метода подготовки студентов к выразительному чтению. В разведке исследуется проблема совершенствования профессиональной речи будущего учителя-филолога посредством формирования навыков выразительного чтения. Уделяется внимание вопросу развития самостоятельного мышления студентов, а также определяется ее роль в развитии артистического мастерства во время выразительного чтения.

Ключевые слова: выразительное чтение, художественное произведение, творческое мышление, студенты-филологи, исполнительское мастерство.

Panchenko T.S.

State Pereiaslav-Khmelnytskyi state pedagogical University
named after Hryhorii Skovoroda

PECULIARITIES OF STUDENTS-PHILOLOGISTS TRAINING TO EXPRESSIVE READING OF FICTION

Summary

The article is devoted to the training of students-philologists to expressive reading of fiction, and considers techniques that can be used in practice with future teachers-philologists. The methods of work with fiction has been analysed. The essence of the «performance analysis» is revealed as a means of preparing students for expressive reading. In the exploration the problem of improving professional speech of future teacher-philologist is studied using the skills of expressive reading. The attention is paid to the issue of independent thinking of students and its role, in the development of artistic skills in the expressive reading, is defined.

Keywords: expressive reading, fiction, creative thinking, students-philologists, performing skills.